

SONILA BOÇI

**ÇËSHITJA ÇAME NË KOMISIONIN HETIMOR
TË ORGANIZATËS SË KOMBEVE TË BASHKUARA***

Çështjet apo problematikat e minoriteteve kombëtare, si rregull, nuk ishin pjesë e diskutimeve të forumeve ndërkombëtare të pas Luftës së Dytë Botërore. Dimri i vitit 1946-1947 ishte një nga rastet e pakta të ngritjes së problemit mbi trajtimin e minoriteteve nga Greqia dhe, në këtë kuadër, të diskutohej edhe çështja e trajtimit çnjerëzor nga ana e saj, e popullsisë shqiptare të Çamërisë. Qëllimi i këtij prezantimi të shkurtër është të analizojë rrethanat e ngritjes së kësaj çështjeje.

Vera e vitit 1946 ishte shumë e nxehtë për marrëdhëniet ndërmjet shteteve të Ballkanit Perëndimor. Pas fitores së Popullorëve në Greqi në zgjedhjet e 31 majit 1946, marrëdhëniet e Greqisë me fqinjët veriorë: Shqipërinë, Jugosllavinë dhe Bullgarinë u përkeqësuan. Në fillim të korrikut një mori akuzash dhe kundër akuzash të ndërsjella u shkëmbyen ndërmjet qeverisë shqiptare dhe asaj greke për provokacione në zonën ndërkufitare¹. Shpejt situata e acaruar në Ballkan nuk do të ishte më një çështje rajonale, por mori karakter ndërkombëtar. Më 24 gusht 1946, ministri i Jashtëm i Republikës Socialiste Sovjetike të Ukrainës, Dimitri Zakharoviç Manuilski, paraqiti para Këshillit të Sigurimit të OKB-së disa akuza kundrejt Athinës zyrtare. Ai e fajësoi atë se po mbante një qëndrim armiqësor ndaj fqinjëve të saj veriorë. Në mënyrë më specifike, Manuilski e kritikoi qeverinë greke për provokimet e saj ndaj territorit

---

* Kumtesë e mbajtur në Konferencën Shkencore: “27 qershor 1944, e vërteta dhe përkujtimi”, organizuar në Tiranë nga Instituti i Studimeve për Çamërinë, më 27 qershor 2014.

¹ Për akuzat shqiptare mbi provokacionet greke në kufi shih: *Bashkimi*, 12 korrik 1946; ndërsa për akuzat greke shih: *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers* (më tej: *FRUS*), edited by United States Department of State, Washington: United States Government Printing Office, 1967, 1946, vol. VII, f. 179, Procesverbal bisede i zhvilluar mes zyrtarëve të Departamentit të Çështjeve të Lindjes së Afërme dhe të ngarkuarit grek në SHBA, Gouras, 8 korrik 1946.

shqiptar, për pretendimet mbi ekzistencën e gjendjes së luftës mes Shqipërisë dhe Greqisë, për persekutime të minoriteteve nga ana e qeverisë greke, si dhe për propagandën e shfrenuar të Athinës monarkiste në lidhje me pretendimet territoriale ndaj fqinjëve veriorë². Memorandumi ukrainas nuk harronte, gjithashtu, të fajësonte për gjendjen e krijuar edhe praninë e trupave britanike në Greqi.

Këto akuza të Ukrainës, të cilat, sigurisht, mbështeteshin nga Bashkimi Sovjetik, shkaktuan shqetësim te SHBA-ja dhe Britania e Madhe. Në sesionin e datës 28 gusht 1946, delegati i Vendeve të Ulëta mbështeti mocionin e Mbretërisë së Bashkuar për të mos i diskutuar akuzat ukrainase në këtë seancë, por t'i shtynte për seancat e mëvonshme³. Çështja e akuzave ukrainase u diskutua gjerësisht në kancelaritë e ndryshme ndërkombëtare. Më 5 shtator 1946, Sekretari i Shtetit në detyrë, Dean Acheson, instruktonte përfaqësuesin e SHBA-së në OKB, Herschel V. Johnson t'i konsideronte akuzat ukrainase veçse si një pjesë të së vërtetës. Ai vinte në dukje se qeveria greke gjithashtu pretendonte se shqiptarët po kryejnë provokacione në kufirin greko-shqiptar⁴.

Departamenti amerikan i Shtetit i kushtoi rëndësi jo të vogël akuzës për keqtrajtimin e minoriteteve nga qeveria greke. Sipas qeverisë amerikane akuza të tilla kërkonin më tepër ndriçim, në kushtet kur të dy shtetet akuzonin njëri-tjetrin. "Është i njohur, - i shkruante sekretari amerikan i Shtetit, Acheson, përfaqësuesit të SHBA në OKB, Johnson, - pretendimi i Tiranës se 25 000 shqiptarë u dëbuan nga Greqia. Nga ana tjetër, Shqipëria është akuzuar për persekutim të minoritetit grek"⁵. Departamenti amerikan i Shtetit shprehej se ishte pothuajse e pamundur të kishe një pamje të plotë dhe të qartë të kësaj çështjeje të diskutueshme. Trajtimet që u bëheshin minoriteteve kombëtare nga shtetet ku jetonin konsideroheshin si çështje të juridiksionit të brendshëm të shtetit.

² *FRUS*, 1946, vol. VII, f. 194, shënime të redaksisë.

³ Për më tepër *shih: Po aty*, f. 196, Departamenti amerikan i Shtetit dhe Foreign Office nuk dëshironin që akuza të tilla të merreshin në shqyrtim përpara zhvillimit të plebishitit për formën e regjimit, të parashikuar për më 1 shtator 1946. Për këtë arsye, ata kërkuan që para se Këshilli i Sigurimit të vendoste, ai duhet të kishte mundësi të dëgjonte palët e interesuara.

⁴ *Po aty*, f. 198, Sekretari i Shtetit në detyrë, Acheson për përfaqësuesin e SHBA-së në OKB, Johnson, 5 shtator 1946.

⁵ *Po aty*.

Megjithatë, Departamenti i Shtetit ishte i ndërgjegjshëm se, “disa praktika që lidhen me minoritetet kombëtare si dëbimi i dhunshëm mund të kenë implikime ndërkombëtare që lidhen me OKB-në”⁶.

Më 7 shtator 1946, SHBA-ja paraqiti një qëndrim më të prerë ndaj akuzave të Ukrainës. Ndërsa ishte e mendimit se qeveria shqiptare duhej të thërritej për të paraqitur para Këshillit të Sigurimit këndvështrimin e saj si palë në diskutim, ajo shpалosi bindjen e saj se nuk ishte Greqia shkaktarja e gjendjes së krijuar në rajon⁷. Incidentet kufitare dhe persekutimi i minoriteteve ishin, sipas qeverisë amerikane, “simptoma të përgjithshme të gjendjes në Ballkan”⁸. Megjithatë, SHBA-ja u shpreh e shqetësuar për pasojat që mund të shkaktonin çështjet e minoriteteve kombëtare për paqen ndërkombëtare. Çështjet e minoriteteve në Ballkan e kishin treguar edhe në të kaluarën se mund të shkaktonin fërkime serioze ndërmjet shteteve⁹. Por, Departamenti amerikan i Shtetit nuk mendonte se “fërkimet e deritanishme do të rrezikonin paqen ndërkombëtare”¹⁰. Në situatën e krijuar, ishte e mjaftueshme krijimi i një komisioni apo nënkomisioni, i cili të shqyrtonte ankimet e secilës nga palët e interesuara në Nju Jork¹¹.

Më 9 shtator 1946 u zhvillua një seancë e Këshillit të Sigurimit ku u thirrën për t’u dëgjuar edhe përfaqësuesit e qeverive greke dhe shqiptare. Në emër të qeverisë greke foli përfaqësuesi i saj, Dendramis (Vassili Dendramis), ndërsa për qeverinë shqiptare, Tuk Jakova. Ky i fundit e akuzoi qeverinë greke për provokacionet e shumta kufitare. Ai u shpreh se i kishte vënë në dispozicion komisionit dy lista të gjata provokacionesh në kufirin shqiptar, ndërkohë që një listë tjetër sapo i kishte mbërritur nga qeveria e tij. “Fshatarët shqiptarë pranë kufirit, - shtoi ai, - janë të shqetësuar nga shkaku i viktimave që kanë pasur gjatë këtyre provokacioneve dhe jeta, nderi dhe pasuria e tyre ndodhen në rrezik”¹². Duke mbështetur akuzën e ministrit të Jashtëm ukrainas për

⁶ *Po aty.*

⁷ *Po aty*, f. 203, Sekretari i Shtetit në detyrë, Acheson për përfaqësuesin e SHBA-së në OKB, Johnson, 7 shtator 1946.

⁸ *Po aty.*

⁹ *Po aty.*

¹⁰ *Po aty.*

¹¹ *Po aty.*

¹² *Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme (më tej: AMPJ), Viti (më tej: V.) 1946, Dosja (më tej: D.) 58, Fleta (më tej: fl.) 121-123, Fjala e Tuk Jakovës para Këshillit të Sigurimit të OKB-së, 9 shtator 1946.*

persekutim të minoriteteve nga qeveria greke, diskutimi i Tuk Jakovës u përqendrua në gjendjen e minoritetit shqiptar në Greqi. Ai e kundërshtoi pretendimin e Dendramisit, sipas të cilit, minoriteti çam kishte bërë krime ndaj popullsisë greke gjatë periudhës së pushtimit italian dhe se largimi i tij ishte si pasojë e këtyre krimeve. “Z. Dedramis, - tha ai, - e mbulon këtë tragjedi me dy fjalë duke thënë se të gjithë emigrantët çamë kanë bërë krime kundër kristianëve grekë në kohën kur Italia okupoj Greqinë. Kjo nuk është e vërtetë nuk mund të jetë një popull i tërë fajtor, çfarëdo të ketë ngjarë me ndonjë kristian gjatë okupacionit. Shqiptarët në Çamëri kanë luftuar përkrah me shumicën e popullit grek. Këtu më poshtë, do të njoftoj Këshillin se çfarë ka ndodhur dhe çfarë po ndodh me minoritetin shqiptar në Greqi. Minoriteti shqiptar ka pësuar dhe po pëson persekutime barbare”. Më pas ai parashtrroi ngjarjet tragjike të verës, vjeshtës dhe dimrit të vitit 1944, ashtu siç ishin përshkruar edhe në broshurën e Këshillit Antifashist të Emigrantëve Çamë. Tuk Jakova vazhdoi parashtrësën e tij duke treguar gjendjen shumë të keqe në të cilën gjendeshin shqiptarët e Çamërisë të emigruar në Shqipëri. “Ata [shqiptarët e Çamërisë], - vijoi Jakova, - rrojnë me ndihmat e popullit shqiptar të varfër dhe më ndihmat e Kryqit të Kuq Ndërkombëtar dhe me ndihmat e UNRRA-s. Kërkesat e qeverisë tonë për t’i kthyer ata në vendin e tyre nuk kanë dhënë asnjë përfundim. Më 6 prill 1945 Misioni Ushtarak Britanik në Tiranë lajmëroi qeverinë tonë se Ambasada Britanike kishte dërguar në Filat një repart trupash britanike për të parë masakrat. Por puna mbeti me kaq. Pas gjithë kësaj tragjedie të shëmtuar propaganda e qeverisë greke me gjakftohtësi sikur të mos ketë ngjarë asgjë, shpif mbi qëndrimin e qeverisë shqiptare kundrejt minoritetit grek në Shqipëri”¹³. Përfaqësuesi shqiptar akuzoi Athinën zyrtare për pretendimet e saj territoriale ndaj Shqipërisë së Jugut, “djepin e patriotizmit shqiptar”¹⁴. Ai përsëriti me tone të ashpra qëndrimin e qeverisë shqiptare se në territorin e shtetit shqiptar nuk ka asnjë pëllëmbë tokë të huaj dhe se “kushdo që do të guxojë të kalojë piramidat e kufirit, atje do të derdhet gjak”¹⁵. Në përfundim të fjalës së tij, përfaqësuesi

¹³ AMPJ, V. 1946, D. 58, fl. 121-123, Fjala e Tuk Jakovës para Këshillit të Sigurimit të OKB-së, 9 shtator 1946.

¹⁴ *Po aty.*

¹⁵ *Po aty.*

shqiptar i kërkoi Këshillit të Sigurimit të ndërhynte pranë qeverisë greke për të pushuar provokacionet në kufirin shqiptaro-grek¹⁶.

Në lidhje me çështjen e incidenteve kufitare dhe trajtimit të minoriteteve, anëtarët e Këshillit të Sigurimit kishin mjaft divergjenca. Përfaqësuesi i Francës, Parodi, propozonte një komision hetimi, i cili të mblidhte faktet në terren. Ndërsa për përfaqësuesin e Vendeve të Ulëta, Këshilli duhet të mjaftohej me tërheqjen e vëmendjes të palëve, si dhe t'u kërkonte Fuqive të Mëdha të bëheshin moderatorë të situatës¹⁷. Ndërkohë që Britania e Madhe, e cila ishte prekur drejtpërdrejt nga akuzat e përfaqësuesit ukrainas, sipas të cilit, prania e trupave britanike në Greqi po rrezikonte paqen ndërkombëtare, ishte e interesuar që Këshilli t'i rrëzonte tërësisht akuzat. Më 12 shtator 1946, në telegramin e Departamentit amerikan të Shtetit për përfaqësuesin e SHBA-së në OKB, Johnson, shkruhej se përfaqësuesit e Shqipërisë dhe të Greqisë, nuk kishin ofruar prova me vlerë për incidentet kufitare, kështu që akuzat ukrainase nuk duhet të merreshin më në konsideratë nga Këshilli i Sigurimit¹⁸. Megjithatë, SHBA-ja konsideronte se gjendja në këtë pjesë të Ballkanit nuk ishte e qetë. Për këtë arsye, Departamenti i Shtetit e instruktonte përfaqësuesin e tij të mbështeste, nëse propozohej një gjë e tillë, krijimin e një nënkomiteti për të hetuar më tej këtë çështje. Detyra e këtij nënkomiteti do të ishte të pyeste dhe të merrte nga qeveritë informacione të tjera në lidhje me fërkimet përgjatë kufijve midis Greqisë nga njëra anë dhe Shqipërisë, Jugosllavisë dhe Bullgarisë nga ana tjetër¹⁹. Më 18 shtator 1946, përfaqësuesi i SHBA-së e shpalli këtë qëndrim të qeverisë së tij para Këshillit të Sigurimit. Në seancën e 20 shtatorit 1946, ai propozoi krijimin e një komisioni prej tre vetash, të cilët të kryenin misionin e mbledhjes së fakteve për të gjitha incidentet kufitare në të gjithë gjatësinë e kufirit grek me fqinjët veriorë të saj. Ky propozim i SHBA-së u hodh poshtë për shkak të vetos sovjetike²⁰. Moska nuk dëshironte që hetimi të përfshinte dhe kufirin jugosllavo-grek dhe

¹⁶ *Po aty*.

¹⁷ *FRUS*, 1946, vol. VII, f. 216-218, Procesverbal i bisedës nga drejtori i Zyrës së Çështjeve Politike Speciale, Hiss, 13 shtator 1946.

¹⁸ *Po aty*, f. 214, Sekretari i Shtetit në detyrë për përfaqësuesin e SHBA-së në OKB, Johnson, 12 shtator 1946.

¹⁹ *Po aty*.

²⁰ *Po aty*, f. 221, shënimet e redaksisë.

bullgaro-grek²¹. Kështu, mosmarrëveshjet mes palëve penguan, në këtë fazë të diskutimeve, të ngrihej një komision për ta parë në terren gjendjen në Ballkan.

Në të njëjtën kohë, situata politike në Greqi po shkonte duke u përkeqësuar gjithnjë e më shumë. Pas plebishitit të 1 shtatorit 1946, dhe, veçanërisht pas kthimit të mbretit Jorgo II, më 28 të po atij muaji, tensionimi i situatës së brendshme politike në Greqi erdhi duke u përshkallëzuar. Në tetor të vitit 1946 u krijua Ushtria Demokratike Greke, si krahu i armatosur i PKG-së. Lufta civile do të shndërrohej në një provë force jo vetëm midis qeverisë dhe PKG-së brenda në Greqi, por edhe mes Bllokut Perëndimor dhe atij Lindor²². Ndonëse gjatë vitit 1946 Bashkimi Sovjetik nuk e mbështeti hapur të majtën greke²³, Niko Zahariadhi, në shkurt të atij viti, kishte arritur të merrte premtimin për ndihmë nga Jugosllavia, Bullgaria, Shqipëria dhe Çekosllovakia²⁴. Gjatë muajve tetor-dhjetor u ndje një rritje e tensionit dhe në marrëdhëniet e Shqipërisë me Greqinë. Në tetor 1946, kryetari i Misionit Amerikan, Xhejkobs njoftonte qeverinë e tij se kishte grumbullime forcash ushtarake shqiptare dhe se opinioni i përgjithshëm në Shqipëri perceptonte se ishin shumë afër një lufte me Greqinë²⁵. Nga ana tjetër, në një takim të Sekretarit të Shtetit, Byrnes, me kreun e delegacionit grek, Dragumis, në Konferencën e Paqes në Paris, ky i fundit kishte përmendur se “popullsia rurale në Greqinë e Veriut ishte kaq e bindur se do të pushtohej nga Shqipëria, sa fermerët po linin fushat, ndërkohë që duhet të përgatiteshin për mbjelljet dhe po gjenin strehë në qytete”²⁶. Përfaqësuesit perëndimorë

²¹ Për akuzat dhe kundërakuzat greke dhe jugosllave mbi kufirin jugosllav-grek shih: *Resurgent Irredentist: Documents on Skopje “Macedonian” Nationalist Aspirations (1934-1992)*, edited by Basil Kondis, Kyriakos Kentrotis, Spyridon Sfetas, Yiannis D. Stefanidis, Thessaloniki: Institute of Balkan Studies, 1993; si dhe *Greek Terror in Aegean Macedonia, Threat to War Peace and Security*, (documentary records), published by Macedonian American People’s League of USA, Michigan: 1950.

²² Në lidhje me fillesat e Luftës së Ftohtë, shih: John Lewis Gaddis, *We now know: Rethinking Cold War History*, New York: Oxford University Press, 1997.

²³ Arnold A. Offner, *Another such victory: President Truman and the Cold War 1945-1953*, California: Stanford University Press, 2002, f. 195.

²⁴ Th. D. Sfikas, *The British Labour Government and the Greek Civil War: the Imperialism of “Non-intervention”*, Ryburn Publishing, 1994, f. 106.

²⁵ *FRUS*, 1946, vol. VII, f. 222, Kryetar i Misionit të SHBA-së në Shqipëri, Jacobs për sekretarin e Shtetit, 21 shtator 1946.

²⁶ *Po aty*, f. 228, shënimet e redaksisë.

në shtetet ballkanike ishin të ndarë mbi shkaqet e kësaj gjendjeje në Ballkan. Për përfaqësuesit amerikanë në Shqipëri, situata ishte shkaktuar nga agresiviteti me të cilin Greqia kishte parashtruar gjatë gjithë vitit 1946 pretendimet e saj territoriale ndaj territorit shtetëror shqiptar²⁷. Ndërsa ambasadori amerikan në Greqi, Mekvif (Lincoln MacVeagh) mendonte se “politika greke që pas çlirimit kishte synuar të shmangte konfliktet me fqinjët veriorë”. Sipas ambasadorit të SHBA-së në Greqi, nuk ishin pretendimet territoriale greke shkak për gjendjen e krijuar, por propaganda jugosllave për aneksimin e Maqedonisë Perëndimore, si dhe mbështetja nga të tre fqinjët veriorë të gueriljeve komuniste në zonën e pretenduar²⁸. Falë edhe kësaj ndihme, forcat e majta në Luftën Civile greke po krijonin një avantazh të qëndrueshëm dhe akuzat për fqinjët veriorë që ndihmonin komunistët grekë po bëhej një lajtmotiv shumë i njohur i diplomacisë greke. Në këtë kuadër, më 3 dhjetor 1946, qeveria greke me anë të përfaqësuesit të saj, Agnidis (Athanasios Agnidis), i kërkoi Këshillit të Sigurimit të ndërhynte ndaj fqinjëve veriorë të saj: Bullgarisë, Jugosllavisë dhe Shqipërisë, të cilët krijonin incidente kufitare dhe ndihmonin gueriljet greke²⁹. Kështu pra, nuk ishin minoritetet në fokus të kërkesës së qeverisë greke. Pavarësisht kësaj, një kompromis u arrit mes Bashkimit Sovjetik nga njëra anë dhe SHBA-së dhe Britanisë së Madhe nga ana tjetër. Kështu, më 19 dhjetor 1946, Këshilli i Sigurimit

²⁷ *Po aty*, f. 229, Kryetar i misionit të SHBA-së në Shqipëri, Jacobs për sekretarin e Shtetit, 5 tetor 1946.

²⁸ Gjatë verës 1946 udhëheqja jugosllave organizoi një fushatë të zjarrtë kundër keqtrajtimit të minoritetit sllav në Greqi. Për më tepër në lidhje me akuzat jugosllave shih: *Greek terror in Aegean Macedonia ...*. Në kontekstin e sloganit të njohur të Kominternit “Maqedonia për maqedonasit”, Titoja kishte arritur në mesin e vitit 1946 të sigurote premtimin e Gjergj Dimitrovit për autonomi kulturore për minoritetin maqedonas të rajonit të Pirinit në Bullgari. Në gusht 1946, ai arriti të merrte miratimin e udhëheqjes bullgare për bashkimin e Maqedonisë, si pjesë përbërëse e Federatës jugosllave. Pas kësaj në shtypin jugosllav filloi një fushatë e egër me pretendime edhe për Maqedoninë Perëndimore apo të Egjeut. Në disa raste, në mënyrë të tërthortë, ai kishte kërkuar bashkimin e Maqedonisë së Egjeut me Republikën Federative Socialiste të Maqedonisë. Në këtë kontekst, duket se Titoja kishte një arsye më shumë për t’u dhënë ndihmë gueriljeve greke, si një mënyrë për të ruajtur influencën jugosllave te popullsia sllavofolëse e Maqedonisë Perëndimore në Greqi. Për më tepër mbi këndvështrimin grek për ndërhyrjen jugosllave në rajonin ku banonte minoriteti sllavofolës në Greqi shih: *Resurgent irredentist ...* f. 50.

²⁹ Th. D. Sfikas, *The British Labour ...*, f. 123; Beqir Meta, *Tensioni greko-shqiptar 1939-1949*, Tiranë: “GEER”, 2000, f. 555.

votoi unanimisht krijimin e një Komisioni Hetimor të përbërë prej 11 anëtarësh, të cilët kishin për detyrë të mblidhnin fakte mbi shkaqet e situatës së tensionuar në kufijtë veriorë të Greqisë. Ky Komision do të jepte rekomandime në lidhje me: incidentet kufitare, trajtimin e minoriteteve, shtrembërimet tendencioze të fakteve në radio dhe në shtyp, aktivitetet me karakter ushtarak dhe policor të shteteve të huaja në të katër vendet në fjalë³⁰.

Komisioni mbërriti në Greqi më 27 janar 1947. Ashtu siç kishin parashikuar britanikët³¹, ardhja e Komisionit Hetimor të OKB-së në Ballkan nuk e qetësoi situatën. Në të dyja anët e kufirit po zhvillohej një aktivitet i etshëm për të bindur komisionerët e OKB-së për vërtetësinë e akuzave të secilës palë. Qeveria shqiptare filloi punën për të përgatitur terrenin për ardhjen e Komisionit Hetimor që në janar 1947. Njëkohësisht u vunë në lëvizje edhe qarqet nacionaliste brenda minoritetit grek, por dhe shqiptarët e pakënaqur me reformat e regjimit komunist. Komiteti qarkor i PKSH-së të qarkut të Gjirokastrës shprehej i shqetësuar për lëvizjet që kishin filluar të ndjeheshin në zonën e minoritetit. Atje kishte zëra se Komisioni do të vinte për të përcaktuar kufirin dhe çështjen e Shqipërisë së Jugut³². Kjo ide, sigurisht, që shkaktoi një rigjallërim të tyre. “Parulla shoviniste, - shkruanin drejtuesit komunistë lokalë, - janë hedhur në Dropull, në Rrëzën e Libohovës. Labovën e Kryqit”³³. Ndërkohë, në Korçë, Kolonjë dhe Leskovik kishte të dhëna se njerëz të prekur nga reformat e qeverisë komuniste do të dilnin të shprehnin ankimet e tyre para Komisionit. Në këtë situatë më aktive ishin gratë, të cilat, sipas drejtuesve komunistë lokalë, ishin përgatitur të dilnin përpara komisionit, pasi ishin të pakënaqura nga gjendja e tyre politike dhe

³⁰ *FRUS*, 1947, vol. V, f. 818, Përfaqësuesi amerikan në Komisionin Hetimor, Mark Etridge për sekretarin e Shtetit, 8 shkurt 1947.

³¹ Delegati britanik, Alexander Cadogan në Këshillin e Sigurimit kishte paralajmëruar më 9 shtator 1946, gjatë diskutimit të akuzave ukrainase ndaj Greqisë, se krijimi i një komisioni hetimor do të ishte i rrezikshëm. Ai mendonte se të dyja palët do të provokonin incidente në mënyrë që të kishin mundësi për të fajësuar palën tjetër. Për më tepër *shih: FRUS*, V. 1946, vol. VII, f. 207, Procesverbal bisede e drejtorit të Zyrës së Çështjeve Politike Speciale, Hiss, 9 shtator 1946.

³² *Arkivi Qendror i Republikës së Shqipërisë* (më tej: *AQSH*), Fondi (më tej: F.) 14/Arkivi i PPSH (më tej: AP) strukturë, V. 1947, D. 75, fl. 1, Raport i Komitetit qarkor të Gjirokastrës për KQ të PKSH-së, nr. 20/10, 5 shkurt 1947.

³³ *Po aty*.

ekonomike nën regjimin komunist shqiptar³⁴. Komitetet qarkore të PKSH-së dhe Sigurimi i Shtetit filluan një punë diferencuese në pritje të Komisionit. “Përveç punës së shëndoshë që bën Seksioni i Sigurimit është bërë edhe një punë sqaruese me masat. Populli është sqaruar rreth qëllimit të komisionit që vjen për të shikuar gjendjen në Greqi dhe jo për të shikuar çështjen e kufirit. Elementi reaksionar pas marrjes së deklaratave nga ana e Seksionit të Sigurimit nuk lëviz dhe shumë. Kjo sigurisht nga frika, por dhe nga puna që ka bërë populli³⁵.”

Edhe në anën tjetër të kufirit situata ishte mjaft e acaruar. Një valë “terrori i bardhë” kishte vijuar në Greqi gjatë gjithë vitit 1946. Para se Komisioni Hetimor të mbërrinte në tokën helene, “duheshin pastruar disa nga aspektet më të shëmtuara të regjimit të populistëve”³⁶. Oliver Harvi (Oliver Harvey), një nga përfaqësuesit e Britanisë së Madhe në Kombet e Bashkuara, i tërhoqi vëmendjen kolegut të tij grek, Athanasios Agnidis, duke i thënë se “Greqia duhet të vendoste rregull në shtëpinë e saj sa më shpejt të ishte e mundur”³⁷. Madje, përfaqësuesi amerikan në Komisionin Hetimor, Etridh (Mark Etridge), kërkoi nga qeveria greke të ndalonte ekzekutimet, gjë që shkaktoi reagim të menjëhershëm të saj në OKB³⁸. Britanikët dhe amerikanët i bënë presion të vazhdueshëm qeverisë greke për të qenë më e kujdesshme në respektimin e të drejtave të qytetarëve të saj. Ata i tërhoqën vëmendjen se, në rast se nuk do të merrte masa për të rregulluar disa situatën e brendshme politike në vend, gjithë opinioni ndërkombëtar do të fokusohet më shumë në ekzekutimin e të burgosurve politikë në Greqi, sesa në dhunimin e kufijve të saj³⁹. Në mënyrë më specifike amerikanët dhe britanikët i kërkuan qeverisë greke të zgjeronte qeverisjen duke përfshirë në të dhe disa nga partitë liberale, si dhe të

³⁴ *Po aty*.

³⁵ *Po aty*.

³⁶ Th. D. Sfikas, *The British Labour Government ...*, f. 135.

³⁷ *Po aty*.

³⁸ Qeveria greke reagoi ashpër ndaj kërkesës së Komisionit Hetimor për të ndaluar ekzekutimet. Ky reagim e detyroi Këshillin e Sigurimit të adaptonte më 10 shkurt 1947, një rezolutë sipas së cilës Komisioni Hetimor nuk kishte fuqi t’iu kërkonte qeverive të Greqisë, Shqipërisë, Jugosllavisë dhe Bullgarisë të mos kryenin ekzekutime të personave të dënuar me vdekje, përveç rasteve kur Komisioni besonte se dëshmia e këtij personi mund ta ndihmonte punën e Komisionit dhe duhet të paraqiste kërkesën me këtë motivacion.

³⁹ *FRUS*, 1947, vol. V, f. 818, Sekretari amerikan i Shtetit, Marshall (George Marshall), për Ambasadën Amerikane në Greqi, 8 shkurt 1947.

ndërmernte një amnisti të gjerë. Në këtë kuadër, më 27 janar 1947, kryeministri i porsaemëruar Dimitri Maksimos, shpalli një amnisti dhe ndaloi internimin e grave dhe të fëmijëve⁴⁰.

Mungesa e dokumentacionit arkivor grek nuk na jep mundësi të gjykojmë saktë për lëvizjet politike të Athinës zyrtare në lidhje me minoritetet, por artikujt nga shtypi në Greqi na japin një panoramë të situatës. Duke qenë se një nga detyrat e komisionit ishte të hetonte për sjelljen e shteteve ballkanike ndaj minoriteteve, shtypi grek ishte i fokusuar tërësisht në akuzat ndaj qeverinë shqiptare për të ashtuquajturin persekutim të minoritetit grek në Shqipëri.

Ndërsa qeveria shqiptare filloi punën për të përgatitur terrenin për ardhjen e Komisionit Hetimor që në janar 1947, vetë Komisioni vizitoi Shqipërinë nga fundi i shkurtit deri në fillim të marsit. Para tij u paraqitën, përveç të tjerëve, dhe një përfaqësues i minoritetit grek në Shqipëri, Aleks Çaçi, si dhe një përfaqësues i minoritetit shqiptar të Çamërisë, Kasem Demi. I pari foli mbi të drejtat e minoritetit grek. Personat e paraqitur para komisionit ishin udhëzuar më parë nga njerëz të pushtetit lokal dhe qendror shqiptar.

Për shkak se qeveria greke ishte në qendër të akuzave për persekutim të minoriteteve në Greqi, çështja çame ishte shumë e rëndësishme për punën e komisionit. Përfaqësuesi i popullsisë çame, Kasem Demi parashtrroi një ekspozitë të gjatë për sjelljen çnjerëzore greke ndaj popullsisë çame, për vuajtjet që pësuan ata si pasojë e kësaj sjelljeje, për gjendjen e tyre të vështirë. Duket se prezantimi i përfaqësuesve të popullsisë çame nuk kënaqi pritshmërinë e drejtuesve shqiptarë. Një ngatërresë kishte ndodhur mes drejtuesve kryesorë të Komitetit Antifashist të Emigrantëve Çamë. Materiali ishte përgatitur nga punonjësit e seksionit organizativ-instruktiv të KQ, të cilët nuk kishin arritur të bashkëpunonin me Komitetin Antifashist të Emigrantëve Çamë. Nga KQ i PKSH-së ishte caktuar për t'u paraqitur para Komisionit, Taho Sejko. Në momentin e fundit, para komisionit kishte paraqitur ekspozitën e përgatitur Kasem Demi. Ky i fundit mesa duket nuk kishte dashur të paraqiste raportin e përgatitur në zyrat e Komitetit Qendror. Ai i kërkoi shefit të Seksionit të Sigurimit të Gjirokastrës, të lajmëronte për t'u paraqitur para Komisionit jo çamët e rekomanduar më parë nga KQ në

⁴⁰ Th. D. Sfikas, *The British Labour Government ...*, f. 138.

një listë të veçantë, por të tjerë⁴¹. Gjithashtu, duket se ai ka kërkuar të jepte të dhëna edhe mbi gjendjen e çamëve nën regjimin komunist, pasi, në një raport të seksionit organizativ - instruktiv “Për disa probleme të çamëve”, dërguar KQ PKS-së më 21 mars 1947, shkruhej: “Ky [Kasem Demi] përpiqet të ngrerë çështjen në mënyrën që nuk i qe shtruar nga shokët e drejtorisë p.sh. kërkon nga seksionet numrin e të arrestuarve, të ekzekutuarve dhe të burgosurve”⁴². Ekspozeja e paraqitur nga Kasem Demi, sipas të njëjtit raport, kishte të meta serioze, pasi “nuk nxori që në fillim si duhet dhe të qartë luftën antifashiste të çamëve kundër okupatorëve dhe reaksionit grek me Zervasin dhe vijën konsekuente të reaksionit, p.sh., nuk foli për Batalionin “Ali Demi”; nuk nxori në pah punën e Komitetit Çam dhe njohjen e tij nga UNRRA; nuk e lidhi agresionin grek kundër minoritetit çam, si një e të pandarë me qëndrimin agresiv të Greqisë dhe më vonë, si p.sh. provokimet etj.; nuk vuri në dukje ikjen e çamëve pas ikjes së gjermanëve dhe jo njëkohësisht me ta, siç e paraqiti delegati grek”⁴³. Me ndikimin e qeverisë shqiptare, Komisioni Hetimor dëshminë e Kasem Demit nuk e konsideroi si të përfaqësuesit të të gjithë refugjatëve çamë, por si “dëshmi individuale”⁴⁴.

Pas dy muajve punë për mbledhjen e dëshmive në Greqi e Shqipëri, në mars 1947, Komisioni Hetimor u vendos në Gjenevë ku do të shkruante raportin përfundimtar për faktet e mbledhura në terren, si dhe do të hartonte rekomandimet përkatëse. Ndërkohë, u vendos që nënkomisione të veçanta të Komisionit të vazhdonin punën në terren për të furnizuar komisionin me fakte të reja të freskëta. Në procesin e gjatë të hartimit të raportit u diskutua ndër të tjera dhe për çështjen e minoriteteve. Duhet sqaruar me këtë rast se qendra e diskutimit ishte trajtimi i minoriteteve nga shteti grek. Mendimi i përgjithshëm i komisionit ishte se Greqia i ka keqtrajtuar minoritetet e saj⁴⁵, si ato sllavofolëse, ashtu dhe shqiptare (çame). Në lidhje me minoritetin shqiptar komisioni paraqiti në konkluzione vetëm mendimin e qeverisë greke, sipas së cilës, faktet që ishin sjellë mbi keqtrajtimin e minoritetit shqiptar ishin të periudhës para se administrata greke të kontrollonte

⁴¹ AQSH, F. 14/AP strukturë, V. 1947, D. 55/1, Raport i Seksionit organizativ - instruktiv për disa probleme të çamëve, 21 mars 1947.

⁴² Po aty.

⁴³ Po aty.

⁴⁴ Po aty.

⁴⁵ B. Meta, *Tensioni ...*, f. 541.

zonën dhe se shumë anëtarë të këtij minoriteti kishin bashkëpunuar me pushtuesit⁴⁶. Për shtetet e Bllokut Perëndimor, të cilët kërkonin me çdo kusht të favorizonin Greqinë, një zgjidhje e mundshme ishte shkëmbimi i minoriteteve sllavofolëse, por dhe të tjerëve nën përgjegjësinë e Këshillit të Sigurimit⁴⁷. Ideja e shkëmbimit të popullsisë po gjente gjithnjë e më shumë mbështetës në shtypin liberal grek. Në disa artikuj të botuar gjatë marsit të vitit 1947, minoritetet konsideroheshin si shkak i tensionit mes katër shteteve ballkanike. “Të propozojmë zgjidhje definitive të problemeve të minoriteteve, i cili helmon marrëdhëniet midis katër shteteve ballkanike. Të gjithë ata që nuk dëshirojnë të rrojnë në Greqi, ata që e ndiejnë veten si minoritarë të shtypur, të deklarojnë se në cilin nga të tri vendet fqinje preferojnë të jetojnë ata më mirë dhe të emigrojnë atje lirisht dhe me qetësi dhe me përkrahjen e UNO-s. E njëjta gjë të bëhet dhe për helenizmin [kupto: grekët], që ka shpëtuar në regjimet autoritare fqinje”⁴⁸. Ndërkohë, zyrtarisht, asnjë nga shtetet ballkanike nuk ishte treguar entuziaste për një ide të tillë.

Raporti i Komisionit Hetimor u nënshkrua më 23 maj 1947 dhe iu paraqit Këshillit të Sigurimit të OKB-së katër ditë më vonë. Delegati i BS-së dhe ai i Polonisë nuk pranuan konkluzionet e komisionit, ndërsa ai i Francës absteno. Komisioni Hetimor arriti në përfundimin se problemet e minoriteteve në vetvete nuk krijojnë tension në marrëdhëniet mes katër shteteve, pasi ky ishte një fenomen i vjetër në Ballkan. Sipas raportit të Komisionit Hetimor, tensioni në marrëdhëniet mes katër shteteve shkaktohej nga: ndihma që në një masë të madhe Jugosllavia dhe, më pak Shqipëria dhe Bullgaria, u jepnin guerilëve grekë⁴⁹; lëvizja jugosllave dhe bullgare për të shkëputur Maqedoninë dhe Thrakën Perëndimore nga Greqia si dhe nga pretendimet territoriale të Athinës.

Konkluzionet dhe puna në përgjithësi e Komisionit Hetimor të OKB-së, ashtu siç pritej, nuk arritën të ulnin tensionin mes Greqisë nga njëra anë dhe fqinjëve të saj veriorë nga ana tjetër. Viti 1947 shënoi zyrtarisht fillimin e Luftës së Ftohtë dhe Greqia u përfshi e para në luftën

⁴⁶ *FRUS*, 1947, vol. V, f. 858.

⁴⁷ *Po aty*, f. 823-824, Sekretari i Shtetit, Marshall për përfaqësuesin amerikan në Komisionin Hetimor, Mark Etridge, 28 shkurt 1947.

⁴⁸ *AMPJ*, V. 1947, D. 156/5, fl. 35, Artikull i gazetës “Elefteria” të Athinës me nr. 728-729 me titull “Pozita”, 21 shkurt 1947.

⁴⁹ *FRUS*, 1947, vol. V, f. 850, Konkluzionet e Komisionit Hetimor, të paraqitura nga Mark Etridge për sekretarin e Shtetit, 12 maj 1947.

për sfera influence midis dy superfuqive. Siç e tregoi dhe raporti apo puna e Komisionit Hetimor, në këtë arenë të madhe lufte, minoritetet ishin për politikën e madhe ndërkombëtare pika uji në oqean.

Si përfundim, krijimi i Komisionit Hetimor i OKB-së ishte shprehje e përplasjeve të Blloqeve rivale të Luftës së Ftohtë, secila në përpjekje për të mbështetur satelitët e tyre. Ky Komision kishte për detyrë të hetonte situatën ndërkufitare mes Greqisë dhe Shqipërisë, por, ashtu siç dhe e kishin parashikuar disa nga anëtarët e Këshillit të Sigurimit të OKB, as pritej dhe as arriti të krijojë një klimë të përshtatshme për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve mes dy vendeve. Madje, ai nuk arriti të artikulonte edhe rekomandime të zbatueshme për zgjidhjen e çështjes së minoriteteve në përgjithësi dhe as atij shqiptar në Greqi, në veçanti. Minoritetet u përdorën si mjete për arritjen e qëllimeve të të Mëdhenjve gjatë kësaj faze të parë të Luftës së Ftohtë.

